

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

SPAIN CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND
INNOVATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object identifier

eoconf.com - from 2024

conference «INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION». Which took place in Spain, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

Yevropa davlatlarida joriy aktivlarni hisobga olishning o'ziga xos xususiyatlari.

Bobobekov Baxrom Kaxxarovich.

Jizzax Politexnika institute Iqtisodiyot va menejment kafedrası
Dotsenti.v.b.,i.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yevropa Ittifoqi (YeI) davlatlarida joriy aktivlarni buxgalteriya hisobida aks ettirishning o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan. Maqolada Yevropa Ittifoqining 4-sonli Direktivi, Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (XMHS/IFRS) hamda Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Italiyaning milliy hisobot tizimlari o'rtasidagi farqlar va umumiyliklar chuqur o'rganilgan. Joriy aktivlarning asosiy toifalari tovar-moddiy boyliklar, debitorlik qarzlari, qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar va pul mablag'lari bo'yicha Yevropa davlatlarida qo'llaniladigan baholash metodlari, tasnif mezonlari va oshkoralik talablari atroflicha ko'rib chiqilgan. Maqola O'zbekiston buxgalterlik amaliyotini takomillashtirish uchun xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlarini belgilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Joriy aktivlar, aylanma aktivlar, tovar-moddiy boyliklar, debitorlik qarzlari, pul mablag'lari, IFRS, GAAP, Yevropa Ittifoqi direktivalari, adolatli qiymat, FIFO, o'rtacha tannarx, moliyaviy hisobot, qiyosiy tahlil, Germaniya HGB, Fransiya PCG.

Abstract: This scientific article presents a comparative analysis of the specific features of accounting for current assets in the European Union (EU) countries. The article thoroughly examines the differences and commonalities between the EU Fourth Directive, International Financial Reporting Standards (IFRS), and the national accounting systems of Germany, France, the United Kingdom, the Netherlands, and Italy. Valuation methods, classification criteria, and disclosure requirements applied in European countries for the main categories of current assets - inventories, trade receivables, short-term financial investments, and cash - are comprehensively reviewed. The article aims to identify opportunities to improve Uzbek accounting practice by learning from foreign experience.

Keywords: Current assets, inventories, trade receivables, cash and cash equivalents, IFRS, EU Accounting Directive, fair value, FIFO, weighted average cost, financial reporting, comparative analysis, German HGB, French PCG.

Kirish. Globallashuv va xalqaro iqtisodiy integratsiya sharoitida buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi standartlar va normalar turli mamlakatlarda tobora bir-biriga yaqinlashib bormoqda. Shunga qaramay, Yevropa davlatlarida joriy aktivlarni hisobga olish tizimlarida sezilarli farqlar saqlanib qolmoqda. Bu farqlar tarixiy, huquqiy va madaniy omillar bilan belgilanadi.

Yevropa Ittifoqida buxgalteriya hisobini tartibga solishning ikki darajali tizimi mavjud: YeI darajasidagi me'yoriy hujjatlar (xususan, 2013/34/EU Direktivi) va har bir a'zo davlatning milliy qonunchiligi. 2005-yildan boshlab fond birjasida ro'yxatdan o'tgan YeI kompaniyalari IFRS asosida konsolidatsiyalashgan

moliyaviy hisobotlarini taqdim etishlari majburiy bo'ldi. Biroq kichik va o'rta korxonalar aksariyat holda milliy standartlarga amal qilishda davom etmoqda.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston Respublikasi milliy buxgalteriya standartlarini XMHS bilan uyg'unlashtirish jarayonida Yevropa davlatlarining boy tajribasini o'rganish va undan samarali foydalanish zaruriyati mavjud.

Joriy aktivlar - korxonalar balansida eng likvidli va dinamik qism bo'lib, ularning to'g'ri hisobga olinishi boshqaruv qarorlarining sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Yevropa ittifoqida joriy aktivlarni tartibga soluvchi me'yoriy baza

Yevropa Ittifoqida joriy aktivlarni hisobga olishni tartibga soluvchi me'yoriy baza bir necha darajadan iborat. Asosiy hujjat sifatida 2013/34/EU Direktivi («Buxgalteriya Direktivi») alohida o'rin tutadi. Ushbu direktiv balans tuzilmasi, moliyaviy natijalar hisoboti shakllari va oshkorlik talablarini belgilaydi hamda korxonalarni kichik, o'rta va yirik toifalarga bo'lib, ularga mos keluvchi talablar tizimini joriy qiladi.

IFRS standartlari doirasida joriy aktivlarga bevosita aloqador standartlar quyidagilar: IAS 1 «Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish» - joriy/uzoq muddatli aktivlarni tasniflashtirish mezonlarini belgilaydi; IAS 2 «Tovar-moddiy boyliklar» TMB ni baholash, FIFO va o'rtacha tannarx usullarini qo'llash tartibini tartibga soladi; IAS 7 «Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot» — pul mablag'lari va ularga tenglashtirilgan aktivlarni aniqlash mezonlarini beradi; IFRS 9 «Moliyaviy vositalar» - debitorlik qarzlari va moliyaviy investitsiyalarni baholash qoidalarini belgilaydi; IAS 36 «Aktivlar qiymatini pasaytirish» - qiymatni pasaytirish (impairment) testini o'tkazish tartibini ko'rsatadi.

Shunisi muhimki, YeI a'zo davlatlarining milliy qonunchiligi mazkur direktiv va standartlar bilan to'la mos kelmasligi mumkin. Bu holat ayniqsa Germaniya, Fransiya va Italiya kabi o'z an'anaviy hisob tizimlarini saqlab kelayotgan davlatlarda ko'zga yaqqol tashlanadi.

Alohida yevropa davlatlarida joriy aktivlar hisobining tahlili.

Germaniya (hgb - handelsgesetzbuch). Germaniyada buxgalteriya hisobi Savdo Kodeksi (HGB Handelsgesetzbuch) bilan tartibga solinadi. HGB an'anaviy konservativ yondashuvni qo'llab, «eng past qiymat tamoyili» (Niederstwertprinzip)ga asoslanadi. Bu tamoyilga ko'ra, aktivlar sotib olish narxi yoki bozor narxidan qaysi biri past bo'lsa, o'sha qiymat bo'yicha baholanadi.

Tovar-moddiy boyliklar bo'yicha HGB FIFO va o'rtacha tannarx usullarini tan oladi, biroq LIFO usuli ham qonuniy jihatdan ruxsat etilgan (IFRS da esa LIFO taqiqlangan).

Germaniyada uzoq muddatli pastga qarab qadrsizlanish (Teilwertabschreibung) majburiy, ya'ni aktiv qiymatining pasayishi kichik bo'lsa ham darhol aks ettirilishi lozim. Debitorlik qarzlari bo'yicha Germaniya kompaniyalari individual va umumiy (pauschale) zaxiralar shakllantirishlari shart.

Pul mablag'lari nominal qiymat bo'yicha hisobga olinadi.

Fransiya (PCG - Plan Comptable Général). Fransiyada buxgalteriya hisobi Umumiy Hisob Rejasi (PCG - Plan Comptable Général) asosida yuritiladi. PCG standartlashtirilgan hisob raqamlari tizimini joriy qilgan bo'lib, bu barcha Fransiya korxonalarini uchun majburiydir. Joriy aktivlar PCG da 3-sinf (zaxiralar) va 4-sinf (uchinchi shaxslar bilan hisob-kitoblar) hisobvaraqlarida aks ettiriladi.

Fransuz tizimida tovar-moddiy boyliklarni baholashda FIFO va o'rtacha og'irlikli tannarx usullari qo'llaniladi. LIFO taqiqlangan. Debitorlik qarzlari bo'yicha shubhali qarzlarga alohida tuzatish (dépréciation) shakllantiriladi. Fransiyada moliyaviy hisobot an'anaviy ravishda kreditga yo'naltirilgan bo'lib, prudensiallik tamoyili (le principe de prudence) ustunlik qiladi: foyda haqiqatda olinganidan keyin tan olinadi, yo'qotishlar esa bashoratlangan taqdirdayoq hisobga olinadi.

Buyuk Britaniya (UK GAAP / FRS 102). Buyuk Britaniya Brexit dan keyin ham IFRS bilan yaqin aloqada bo'lgan FRS 102 («Buyuk Britaniya va Irlandiya uchun Moliyaviy Hisobot Standarti») ni qo'llamoqda. Fond birjasida ro'yxatdan o'tgan kompaniyalar IFRS standartlarida hisobot berishlari majburiy.

Buyuk Britaniyada joriy aktivlar «realizatsiya qilinishi» yoki «sarflanishi» kutilgan 12 oylik vaqt mezoni asosida tasniflanadi. Tovar-moddiy boyliklar FIFO yoki o'rtacha tannarx usuli bilan baholanadi; LIFO taqiqlangan. Debitorlik qarzlari bo'yicha FRS 102 IFRS 9 ga o'xshash soddalashtirilgan kutilayotgan kredit yo'qotishlari (ECL) modelini qo'llashga imkon beradi. Buyuk Britaniya tizimining o'ziga xos xususiyati - «haqiqiy va adolatli ko'rinish» (true and fair view) tamoyilining markaziy o'rin tutishi.

Niderlandiya (Dutch GAAP / RJ). Niderlandiyada buxgalteriya hisobi Hisobot Standartlari Kengashi (Raad voor de Jaarverslaggeving — RJ) tomonidan belgilangan Dutch GAAP asosida yuritiladi. Dutch GAAP ko'p jihatdan IFRS ga yaqin bo'lib, katta kompaniyalar uchun IFRS ni ixtiyoriy ravishda qo'llash imkoniyati mavjud.

Niderlandiya tizimida joriy aktivlar «operatsion davr» mezoni yordamida tasniflanadi. Tovar-moddiy boyliklar baholashida FIFO, o'rtacha tannarx va LIFO (cheklangan hollarda) usullari ruxsat etiladi. Debitorlik qarzlarning qiymatini pasaytirish uchun individual baholash usuli qo'llaniladi. Niderlandiya tizimining o'ziga xos xususiyati — «iqtisodiy haqiqat» (economische realiteit) tamoyilining kuchli ta'siridir.

Italiya (Codice Civile va OIC standartlari). Italiyada buxgalteriya hisobi Fuqarolik Kodeksi (Codice Civile) va OIC (Organismo Italiano di Contabilità) standartlari bilan tartibga solinadi. OIC standartlari so'nggi yillarda IFRS bilan yaqinlashtirilmoqda.

Italiya tizimida joriy aktivlar tarkibida alohida o'rin tutuvchi «rivojlanayotgan ish» (lavori in corso) kategoriyasi mavjud — yarim tayyor mahsulotlar va tugallanmagan ishlar alohida ko'rsatiladi. LIFO usuli Italiyada an'anaviy ravishda keng qo'llanilgan bo'lsa-da, IFRS joriy etilishi munosabati bilan

uning qo'llanishi torayib bormoqda. Prudensiallik tamoyili (principio della prudenza) Italiyada ham Fransiyaga o'xshab muhim rol o'ynaydi.

QIYOSIY TAHLIL: ASOSIY FARQLAR VA UMUMIYLIKLAR

Yevropa davlatlarida joriy aktivlarni hisobga olishdagi asosiy farqlar va umumiyliklarni quyidagi jadval orqali umumlashtirish mumkin:

Mezon	Germaniya	Fransiya	Buyuk Britaniya	Niderlandiya	Italiya
Asosiy standart	HGB	PCG	FRS 102 / IFRS	Dutch GAAP / RJ	Codice Civile / OIC
FIFO usuli	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat
LIFO usuli	Ruxsat	Taqiq	Taqiq	Cheklangan	Cheklangan
O'rtacha tannarx	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat	Ruxsat
Adolatli qiymat	Cheklangan	Cheklangan	Keng qo'llaniladi	Keng qo'llaniladi	Cheklangan
ECL modeli	Yo'q	Yo'q	FRS 102 orqali	IFRS 9 orqali	OIC 26 orqali
Prudensiallik	Kuchli	Kuchli	O'rtacha	O'rtacha	Kuchli

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, Yevropa davlatlari o'rtasida tovar-moddiy boyliklarni baholashda FIFO va o'rtacha tannarx usullarida umumiylik mavjud. Asosiy farqlar esa prudensiallik tamoyilining qo'llanish darajasi, LIFO usuli holati va adolatli qiymat konsepsiyasining kengligida namoyon bo'ladi.

IAS 1 standarti bo'yicha aktiv quyidagi holatlarda joriy (aylanma) sifatida tasniflanadi: operatsion faoliyat jarayonida realizatsiya qilinishi, sotilishi yoki sarflanishi kutilganda; asosan savdo maqsadida turganida; hisobot sanasidan keyin 12 oy ichida realizatsiya qilinishi kutilganda; yoki pul mablag'lari va ularga tenglashtirilgan aktivlar bo'lganida.

Biroq Yevropa milliy tizimlari bu mezonlarni o'ziga xos tarzda talqin qiladi. Germaniyada «Umlaufvermögen» (aylanma aktivlar) tushunchasi «bir hisob davrida aylanib o'tadigan» aktivlarni anglatadi va bu HGB ning §266 moddasida batafsil tartibga solingan.

Fransiya PCG da joriy aktivlar «actif circulant» deb nomlanib, 3 va 4-sinf hisobvaraqlarida batafsil tasniflanadi.

Buyuk Britaniyada FRS 102 «joriy aktivlar» atamasini IAS 1 ga o'xshash, ammo amaliy nuqtai nazardan biroz keng talqin qiladi.

Pul mablag'lari va ularga tenglashtirilgan aktivlar.

IAS 7 standarti bo'yicha pul mablag'lariga tenglashtirilgan aktivlar - bu qisqa muddatli, yuqori likvidli investitsiyalar bo'lib, ularni belgilangan miqdordagi naqd pulga aylantirish oson va qiymati o'zgarishi xavfi ahamiyatsizdir. Odatda muddati 3 oydan oshmaydigan investitsiyalar pul mablag'lariga tenglashtiriladi.

Germaniyada pul mablag'lari «Kassenbestand» (kassa) va «Bankguthaben» (bank hisobvaraqlari) sifatida HGB §266 da batafsil ko'rsatiladi. Manfiy bank qoldig'i (overdraft) Germaniyada balansning passiv tomonida - qisqa muddatli kreditlar tarkibida ko'rsatilishi shart. Fransiyada esa overdraft aktiv qoldig'idan chegirib ko'rsatish (netting) odatiy amaliyotdir.

Valyuta kursidagi farqlar pul mablag'lari bo'yicha ham muhim masala. Buyuk Britaniya va Niderlandiyada chet el valyutasidagi pul qoldiqlari kundalik kurs bo'yicha hisobga olinishi mumkin bo'lsa, Germaniyada hisobot sanasidagi kurs qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytganda mazkur maqolada amalga oshirilgan qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Yevropa davlatlarida joriy aktivlarni hisobga olishda bir qancha umumiy tamoyillar mavjud bo'lsa-da, milliy qonunchilik va an'analar tufayli muhim farqlar saqlanib qolmoqda. Umumiy xususiyatlar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: FIFO va o'rtacha tannarx usullarining keng qo'llanilishi; sof realizatsiya qiymati tamoyiliga rioya qilish; debitorlik qarzlari xaxira shakllantirishning majburiyiligi; pul mablag'larini nominal qiymat bo'yicha hisobga olish. O'zbekiston uchun Yevropa tajribasining o'rganilishi muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Xususan, milliy standartlarni XMHS bilan bosqichma-bosqich uyg'unlashtirish, prudensiallik tamoyilini saqlab qolgan holda adolatli qiymat usulini keng joriy etish, ECL modelini milliy sharoitga moslashtirib qo'llash va moliyaviy hisobotlardagi oshkoralik darajasini oshirish - O'zbekiston buxgalterlik tizimini takomillashtirish uchun istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

Yevropa davlatlarining boy tajribasi shuni ko'rsatadiki, hisob standartlarini muvaffaqiyatli isloh qilish uchun qonunchilik o'zgarishlaridan tashqari, malakali kadrlar tayyorlash, axborot tizimlari modernizatsiyasi va biznes muhitida moliyaviy madaniyatni rivojlantirish ham zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. International Accounting Standards Board (IASB). IAS 1 «Presentation of Financial Statements». - London: IFRS Foundation, 2007 (revised 2011).
2. Karimov, A.A., Qodirov, S.T. (2022). Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari: nazariya va amaliyot. - Toshkent: TDIU nashriyoti. 412 b.
3. Mirzayev, O.M., O'zbekistonda buxgalteriya hisobini XMHS asosida takomillashtirish muammolari. Moliya va hisob., 2021. 3(4), 18–34.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi PQ-4611-sonli qarori.
5. Norbekov, D.E., To'rayev, A.N., Rahmonov, Sh.SH., Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'shma. Toshkent. "Iqtisod-moliya". 2019. 332 b.
6. www.Lex.uz.
7. www.Imv.uz.